

Hamra kyrka. Och bland sina medhjälpare omtalar han två: dels Linnæus, dels kyrkoherden i Gothem Anders Cedrén. »Templa quidem ecclesiarum a via regia magis remotarum (annexas dicunt) mihi nonnulla oculis usurpata non sunt, verbi gratia *Hambre*: ejus autem monumenta, si recte memini, observavit in Itinerario suo Cl. Dn. Linnæus. Quæ autem hac in re desunt, ab amicis transmitti facile possunt, si ita opus sit. Hæc vero quæ trado, aut ipse descripsi manu mea, prona in terram facie, minutissima quæque rimatus, aut a fideli meo tunc temporis in visitationibus Achete et Runognosta perquam perspicaci, hodie Pastore Gothensium vigilantiss. Dn. And. Cedren delineata, cum ἀρχετύποις exacte contuli. Doleo tantum tot lacunas, fractis aut detritis saxis, senium partim, partim quoque injuriam hominum peperisse.» Tyvärr äro varken teckningar eller meddelanden i Wallins samlingar (*Analecta Gothlandica*) signerade, och man vet därför icke alltid, från vem de ursprungligen härröra.

Då C. G. Hilfeling ett halvt århundrade senare (år 1799) besökte Hamra kyrka, var situationen för de runristade gravhällarna mycket förändrad (F m 57: 6, s. 81): »d. 12 Morgonen bittida rengjordes Runstenarne på Hamre kyrkogård och lästes hvad läsas kunde som ej var mycket, ty de voro de mäst förstörde jag hittills träffat, förmodeligen och vid sidsta kyrkereparationen fullkommeligen blifvit ruinerade.» Hilfeling omnämner sedan G 11 och G 14 såsom i någon mån läsbara och fortsätter: »Utom desse bedröflige lämningar voro väl 4 à 5 stycken, men ej värde at påse såsom knapt et enda ord kunde utletas.» Det är dessa 4 à 5 stycken, som Liljegren upptager i sina *Runurkunder* som nr L 1805–1808.

N. J. Ekdahl 1826: »Den derpå följande morgonen [26 juni 1826] begaf jag mig till Hamra, annexen till Öja, hvarest voro 4 runstenar hvaraf de två voro oläsliga och de öfriga fragmentariska.»

Kyrkoinventarium 1830: »Inskrifter: inga ... Runstenar: inga. Likstenar på Kyrkogården af Sandsten 12 stycken, helt släta och utan alla inskrifter.»

Carl Säve har år 1844 återfunnit tre av de fyra runristade gravhällar, som finnas upptagna hos Hilfeling och Liljegren: L 1801, 1803 och 1804. L 1802 har han ej kunnat återfinna. På ytterligare två stenar har han kunnat läsa enstaka ord; han identifierar dem, naturligtvis ganska godtyckligt, med L 1805 och 1806 (se nedan G 16 och G 17). Om L 1807 och 1808 anmärker han: »af dessa och kanske flera stenar återfunnos flere stycken och småbitar med spor efter runskrift.»

C. J. Bergman (i: *Gotlands Allehanda* 24.12.1885): »I och vid kyrkan finnas 8 grafstenar med runinskrifter, men alla stympade och ofullständiga.» De 8 runristade gravhällarna åsyfta utan tvivel S 178–185 (L 1801–1808) och utgöra sålunda icke någon självständig iakttagelse av Bergman.

11. Hamra kyrka.

Litteratur: L 1801, S 178. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* (hs i Linnean Soc., London), s. 356; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 640 (Linnæus), 699, 704; C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (F m 57: 6), s. 81 f.; J. H. Wallman, *Öländska och gothländska fornlemningar*, 1830 (ATA), fig. 23a.

Avbildningar: Wallin, teckning (a. a. s. 704); Wallman, teckning (a. a. fig. 23a; även i Liljegren, *Fullständig Bautil*: L 1801).

Runristad gravhäll. Enligt Wallin låg stenen på kyrkogården i samma linje som G 14, »närmare kyrkan och hörer Lars Lilla Sindere el. Sindarfwe til. På östra och westra Kanten stodo inga runor.» Stenen var enligt Hilfeling (1799) redan sönderslagen i två delar; detta antydes även på Wallins och Wallmans teckningar. — J. H. Wallman: »Hamra kyrkogård». — Carl Säve har granskat inskriften år 1844. — E. Wessén 1947: »Troligen den sten, som ligger på södra sidan av kyrkan, 1 m. från korets sydöstra hörn, invid själva kyrkomuren, den andra stenen från Ö. Totalt utsliten; knappast en enda runa är säkert läsbar.»

Gravhällen har haft trapetsoid form. Mitt på stenen har funnits ett rikt ornerat kors, bäst återgivet av Wallman (fig. 13).

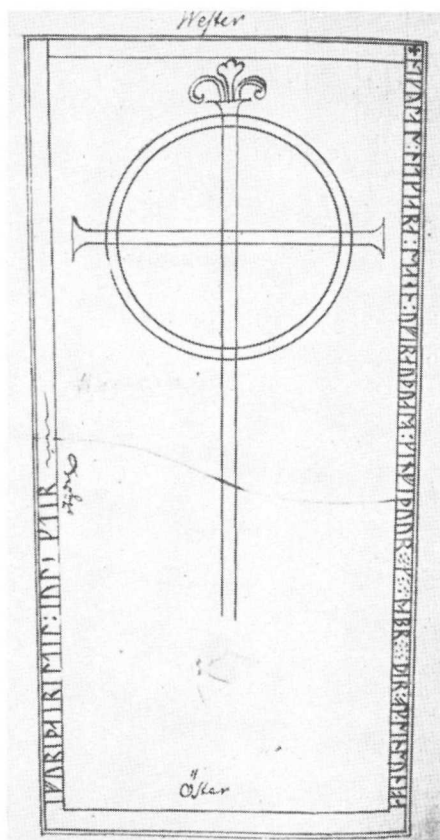

Fig. 12. G 11. Hamra kyrka. Efter teckning i Wallins *Analecta*.

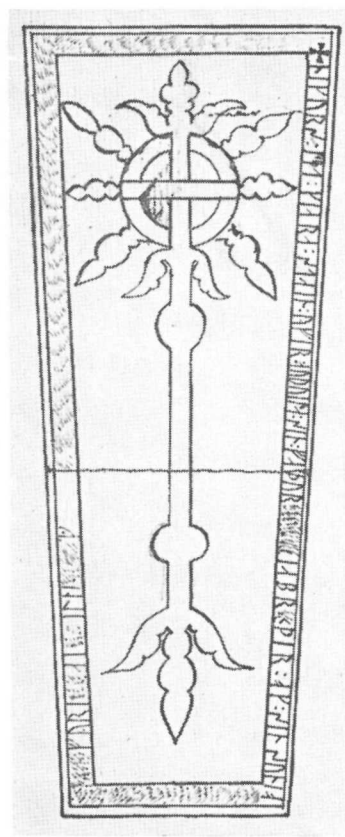

Fig. 13. G 11. Hamra kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

Inskrift (enligt Linnæus, delvis rättad efter Hilfeling och Sæve):

+ nikulas : lit : giara : stain : yfir : auþualt : sin : faður : ok : sin : broður : ok : sina : syni :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 kunu ... fyri : þair - : sial : lulug : ianlmi .
 65 70 75 80 85

»Nikulas lät göra stenen över Audvald, sin fader, och sin broder och sina söner ... för deras själ...»

Till läsningen: Linnæus: 11 k, 25–31 **auþuati**, 45–50 **brupir**, 53–64 **suno**. — Wallin (s. 704): 11 k, 21 u, 25–31 **auþualo**, 32–88 **kin fiþuur ... k ... nabr ... þir : ok : sin sun ioa ... ifuri þair - stil : iul-ktir ...** — Hilfeling 25–39 **auþualt : fin gapuur**, 42–49 **liaur : þir**, 65–88 **fyri : ai ... sum : pi ...** — Wallman: 1–7 **nikurs**, 11 k, 25–31 **auþuila**, 40–89 **iabr ... þir : ok : sin suni o ... fyri ... - ai ... ili - ... g ...** — Sæve: 11 k, 40–88 **ko br : þir : ok : sin : sun io ... fyri : aie ...** Sæve har med stor tvekan velat tolka inskriften så: »Nikulas lät göra stenen öfver Audvald, sin fader, och Jakob efter sin son Joan.»

Nikulas har låtit göra stenen till minne av sin fader Audvald, sin broder och sina söner. De vila i en gemensam grav på Hamra kyrkogård. Inskriften har sannolikt slutat med en uppmaning att bedja för deras själar.

Nikulas är ett av de vanligaste inlånade mansnamnen i de medeltida gotländska runinskrifterna. Utom här i G 11 förekommer det i följande inskrifter: G 21, 49, 60, 107, 132, S 1, 21, 52.

Namnet *Audvald* förekommer i inskrifterna på G 65 och S 94 Atlingbo, möjligen också på G 63. Gårdnamnet *Odvalds* förekommer på flera ställen på Gotland (bl. a. i Fide sn).

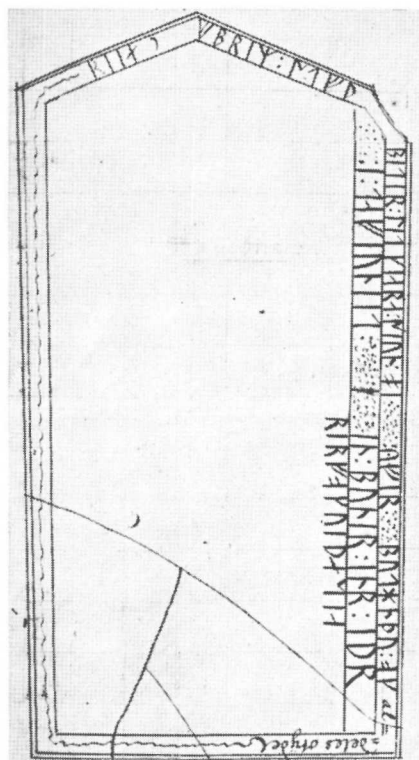

Fig. 14. G 12. Hamra kyrka. Efter teckning i Wallins Analecta.

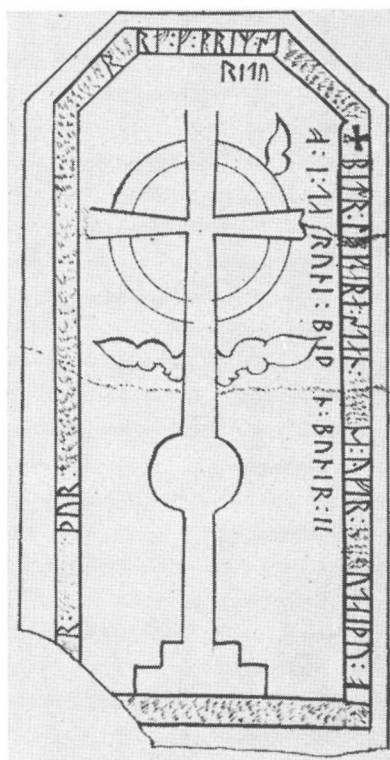

Fig. 15. G 12. Hamra kyrka. Efter teckning av J. H. Wallman.

12. Hamra kyrka.

Pl. 5.

Litteratur: L 1802, S 179. C. Linnæus, *Iter Gotlandicum* (hs i Linnean Soc., London), s. 356; G. Wallin, *Analecta Gothlandica* 1, s. 640 (Linnæus), 699, 701; J. H. Wallman, *Öländska och gothländska fornlemningar*, 1830 (ATA), fig. 24.

Äldre avbildningar: Wallin, teckning (a. a. s. 701); Wallman, teckning (a. a. fig. 24; även i Liljegren, *Fullständig Bautil*: L 1802).

Runristad gravhäll. Enligt Linnæus låg den »norr om Kyrkjan», enligt Wallin »wid Norder dörren och hör ingen gård til». Biskopen tillägger: den »hade mycket fägnat en antiquarius (ty på honom hade varit mycket skrifwit och et wackert kors, fullt med Runor) om stenen icke blifwit så illa med faren, sönderslagen, samt det bästa och mästa af skriften oläslig.» Stenen söktes förgäves av Carl Säve 1844, och den kunde ej heller vid inventeringen 1944 och 1947 identifieras bland de många utslitna gravhällarna och fragmenten på kyrkogården.

I sept. 1961 återfanns ett stycke av G 12, liggande i kyrkogårdsmuren N om kyrkan, omedelbart V om kyrkogårdsgrinden. Ristningsytan var vänd uppåt. Rödgrå kalksten. Mått 0,75 × 0,55 m; tjocklek 15 cm. Ristningen är starkt nött och vittrad. Fragmentet har utgjort den översta delen av gravhällen G 12.

Inskrift (enligt Wallman):

+ bitr : li - keara : stan : -- na : yfir : - utaiþu : o - ... r : ... þur : ... r ... rf : f : brim : st ...
 5 10 15 20 25 30 35 40 45
 ritu ... o : i : ta - runi : bip - n : bunir : ...
 50 55 60 65 70

»Peter lät göra denna sten över Botaid ... f primstav ... raden (?) ... i tavlan. Bedjen böner ...»